

2. Исмагилова Н. В. Язык города Уфы: функционирование различных языковых подсистем и билингвизма: автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.02.19 – “Теория языка” / Исмагилова Н. В. – Уфа, 2007. – 25 с.
3. Михальчук О. «Мовна поведінка» як категорія української соціолінгвістики / О. Михальчук // Мова і суспільство. – 2014. – Вип. 5. – С. 28-39.
4. Мокиенко В. М. Русская бранная лексика : цензурное и нецензурное / В. М. Мокиенко // Русистика. – Берлин, 1994. – № ½. – С. 50-73.
5. Півнюк В. М. Сленги в сучасній українській мові / В. М. Півнюк // Культура і мистецтво у сучасному світі. – 2010. – Вип. 11. – С. 162-167.
6. Потятиник У. О. Соціолінгвістичні та прагматистичні аспекти функціонування сленгової лексики (на матеріалі періодики США) : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04 / У. О. Потятиник // Львів, 2003. – 246 с.
7. Феномен українського молодіжного сленгу (сутність, розвиток, контакти) / Ю. Л. Мосенкіс, П. М. Грабовий, О. С. Фурса. – К. : Умань : ПП Жовтий, 2009. – 220 с.
8. Юнаковская А. А. «Язык города» как лингвистическая проблема / А. А. Юнаковская // Вестник Омского университета. Серия : Филология. – Омск, 2011. – № 3. – С. 193-197.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Тетяна Гарлицька – кандидат філологічних наук, доцент кафедри англійської мови з методикою викладання Криворізького державного педагогічного університету.

Наукові інтереси: загальне мовознавство, соціолінгвістика, лексичні та фразеологічні особливості мови сучасного міста.

УДК 811.161.2:341.383

ВИТОКИ ПОЛІТИКИ ЗАБОРОНИ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ РОСІЙСЬКИМ УРЯДОМ У XVIII СТОЛІТТІ

Лариса ГУЦУЛ, Олександра ГУЦУЛ (Кропивницький, Україна)

Розвідка присвячена питанню правового статусу української мови в Російській імперії у XVIII ст. Досліджуються витоки політики обмеження і заборони української мови за часів реформ Петра I та Катерини II. Запропонований історико-правовий та мовознавчий коментар на основі використання нормативно-правових актів Російської держави XVIII ст., яка будувалась за принципом загальноімперського універсалізму, дозволяє з'ясувати тенденції мовної політики російського уряду, виявити корені заборони української мови. Адже, починаючи із середини XIX ст., мовна політика Російської імперії має відверто антиукраїнське спрямування, а курс на витіснення української мови офіційно закріплюється Валувським циркуляром 1876 р.

З'ясовані особливості правового статусу української мови в I чверті XVIII ст. Дослідження Сенатського указу 1720 р. дає змогу стверджувати, що це адміністративне розпорядження мало на меті не лише встановлення цензури релігійних книг, а було одним із визначальних кроків поступового витіснення української мови російською.

Також у статті розглядається правовий статус української мови в Російській імперії у другій половині XVIII ст. На основі використання нормативно-правових актів державного походження з'ясовані тенденції мовної політики російського уряду та виявлені передумови її антиукраїнської направленості, які проявилися в XIX ст. Проаналізована російська мовознавча думка другої половини XVIII ст. про українську мову, яка ґрунтувалася на тезі, що існує великоросійська мова, яка складалася з російської, української і білоруської мов (наріч). Сама українська мова сприймалася як російська, яка знаходилася під впливом польської мови. З'ясована освітня політика російського уряду другої половини XVIII ст. і встановлено, що вона мала прагматичний характер.

Зроблено висновок, що з XVIII століття в Російській державі розпочинається процес формування мовної політики, який визначається як мовними чинниками, так і соціально-політичними: українська мова («малоросійська») сприймалася як один із різновидів «великоросійської»; була потреба в мові міжнаціонального спілкування в багатонаціональній державі, що призвело до маргіналізації всіх інших мов, крім російської; українська мова, як і польська, сприймалася російським урядом мовою сепаратистського руху. Цей процес знайшов своє завершення як антиукраїнський у другій половині XIX ст.

Сьогодні мовні проблеми залишаються серед найскладніших у державотворенні багатьох країн світу, в тому числі й України.

Ключові слова: мовна політика, правовий статус, історія української мови, російське право періоду імперії XVIII ст., книгодрукування, церковна цензура, Сенатський указ 1720 р., адміністративний указ, церковнослов'янська мова, богословські книги, державна цензура, антиукраїнське спрямування.

Лариса Гуцул, Олександра Гуцул. Истоки политики запрета украинского языка российским правительством в XVIII веке. Статья посвящена вопросу правового статуса украинского языка в Российской империи XVIII в. Исследуются истоки политики ограничений и запретов использования украинского языка времен реформ Петра I и Екатерины II. Предложенный историко-правовой и

лінгвістический комментарий на основе использования нормативно-правовых актов Российской империи XVIII в., которое строилось по принципу общеимперского универсализма, позволяет определить тенденции языковой политики российского правительства, выявить корни запрета украинского языка. Поскольку, начиная со середины XIX в., языковая политика Российской империи приобретает откровенно антиукраинскую направленность, а курс на вытеснение украинского языка официально закрепляется Валуевским циркуляром 1876 г.

Определены особенности правового статуса украинского языка в I четверти XVIII ст. Исследование Сенатского указа 1720 г. позволяет утверждать, что это административное распоряжение имело цель не только установление цензуры религиозных книг, а стало одним из определяющих шагов постепенного вытеснения украинского языка русским.

Далее в статье рассматривается правовой статус украинского языка в Российской империи во второй половине XVIII ст. На основе использования нормативно-правовых актов государственного происхождения установлены тенденции языковой политики российского правительства и выявлены предпосылки ее антиукраинской направленности, которые проявились уже в XIX ст. Проанализирована российская языковедческая мысль второй половины XVIII ст. об украинском языке, которая исходила из тезиса, что существует великорусский язык, состоящий из русского, украинского и белорусского языков (наречий). При этом украинский язык воспринимался как русский, который находился под влиянием польского языка. Проанализирована образовательная политика российского правительства второй половины XVIII ст. и установлено, что она имела прагматический характер.

Сделан вывод, что с XVIII столетия в Российской империи начинается процесс формирования языковой политики, который определялся как языковыми факторами, так и социально-политическими: украинский язык («малороссийский») воспринимался как один из разновидностей «великорусского»; была потребность в языке межнационального общения в многонациональном государстве, что привело к маргинализации всех других языков, кроме русского; украинский язык, как и польский, воспринимался российским правительством языком сепаратистского движения. Этот процесс нашел свое завершение как антиукраинский во второй половине XIX ст.

Сегодня языковые проблемы остаются среди самых сложных в процессе государственного строительства многих стран мира, в том числе и Украины.

Ключевые слова: языковая политика, правовой статус, история украинского языка, российское право периода империи XVIII ст., книгопечатание, церковная цензура, Сенатский указ 1720 г., административный указ, церковнославянский язык, богословские книги, государственная цензура, антиукраинская направленность.

Larysa Hutsul, Oleksandra Hutsul. Sources of the prohibition policy of the Ukrainian language by the Russian government in the 18th century. The article is devoted to the problem of the legal status of the Ukrainian language in the Russian Empire in the first quarter and second half of the eighteenth century. An attempt was made to investigate the sources of the prohibition policy of the Ukrainian language during the reforms of Peter I and Catherine II. The proposed historical and linguistic commentary on the basis of the use of normative legal acts of the Russian state of the eighteenth century, based on the principle of universal imperial universalism, allows us to find out the trends of the language policy of the Russian government, to identify the sources of the prohibition of the Ukrainian language. Since the middle of the XIX century the language policy of the Russian Empire was vividly anti-Ukrainian, and the suppression of the Ukrainian language was officially estimated by the Valuev Circular in 1876.

The peculiarities of the legal status of the Ukrainian language in the first quarter of the eighteenth century are revealed. The study of the Senate Decree of 1720 makes it possible to argue that this administrative order was intended not only to establish censorship of religious books, but was one of the decisive steps towards the gradual displacement of the Ukrainian language into Russian.

The article deals with the legal status of the Ukrainian language in the Russian Empire in the second half of the eighteenth century. On the basis of the use of legal acts of state origin, the trends of the linguistic policy of the Russian government were clarified and the sources of its anti-Ukrainian orientation, which were manifested in the XIX century.

Russian linguistic point of view of the second half of the eighteenth century is analyzed. The main idea of the theory was that there was great Russian language which consisted of Russian, Ukrainian and Belarusian languages (dialects). Moreover, the Ukrainian language itself was perceived as Russian, which was strongly influenced by the Polish language. The educational policy of the Russian government of the second half of the XVII century is elucidated and it was found that it was pragmatic in nature.

It is proved that since the eighteenth century in the Russian state, the process of the language policy formation was initiated in the Russian state: the Ukrainian language was perceived for a long time as the Russian language spilled by the Polish influence; there was a need for a language of universal communication in a multinational state, which led to the marginalization of all other languages except Russian. The Ukrainian language, like Polish, was perceived by the Russian government in the language of the separatist movement. This process was over as anti-Ukrainian in the second half of the XIX century.

Key words: language policy, legal status, history of the Ukrainian language, Russian law of the period of the empire of the eighteenth century, book printing, church censorship, Senate decree of 1720, administrative decree, Church Slavonic language, theological books, liturgical books, state censorship, anti-Ukrainian direction.

Постановка проблеми. Проблеми правового статусу української мови, мовної політики, функціонування мови як засобу формування національної ідентичності та шляхи її утвердження, витоків політики обмеження і заборони української мови є сьогодні особливо актуальними. Здійснена спроба проаналізувати формування в Російській імперії зародків

мовної політики, адже, «уроки лінгвоциду зобов'язують сьогодні до пошуку інших моделей мовного і культурного співжиття і співдії сусідів [20, с. 52].

Дослідження мови, носії якої тривалий час не мали своєї державності, перебували в політичному й адміністративному підпорядкуванні інших держав, є надзвичайно складним, оскільки передбачає урахування багатьох факторів, що впливали на стан та функціонування мови як багатовимірною лінгвального й соціокультурного феномену [3, с. 39]. Як зауважує П. Гриценко, буття й іманентний розвиток мови можуть бути додатково ускладнені її цілеспрямованою міноритаризацією шляхом різноманітних обмежень і заборон владними структурами держави, до складу якої входить етномовна спільнота; до того ж ця держава має свою іншу мову, яка належить до кола її маркерів і символів. Саме так складалася доля української мови часу підпорядкування частини української етномовної території Російській імперії, коли мову багатомільйонного народу внаслідок ідеологічних маніпуляцій було поставлено поза законом, а спроби відстоювати право на її безперешкодне й повноформатне функціонування переслідувалося [3, с.39].

Запропонований історико-правовий та мовознавчий коментар на основі використання нормативно-правових актів Російської держави XVIII ст., яка будувалась за принципом загальноімперського універсалізму, дозволяє з'ясувати тенденції мовної політики російського уряду, виявити витоки заборони української мови. Адже, починаючи із середини XIX ст., мовна політика Російської імперії має відверто антиукраїнське спрямування, а курс на витіснення української мови офіційно закріплюється Валувєвським циркуляром 1876 р.

Розмірковуючи щодо проблеми статусу української мови в Російській імперії XVIII ст., виправданими, на наш погляд, є хронологічні рамки: час реформ Петра I та Катерини II. У них можна застосувати ретроспективний метод дослідження, який дозволяє в потоці історичних подій виділити об'єкти для спостереження, прослідкувати динаміку їх розвитку на основі кінцевого стану явища.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми функціонування мови в Російській державі XVIII ст. досліджували як мовознавці, так і історики: І. І. Огієнко, М. В. Ломоносов, В. О. Ключевський, В. Н. Латкин, В. С. Шульгін, А. Яковлів, А. Кримський, Е. Анісімов, Н. Д. Бабич, І. Власовський, М. П. Дем'янюк, А. Д. Івинський, Б. І. Краснобаєв, О.А. Лукашевич, В. В. Лучик, О. А. Омельченко, І. В. Поздеева, В. Потульницький, М. І. Сизиков, Л. А. Чорна, В. А. Ципін та інші.

Проблеми мови як засобу формування національної ідентичності, функціонування української мови в Росії XIX – початку XX ст., шляхи її утвердження аналізували Г. Боряк, В. Шандра, П. Гриценко, В. Баран, Л. Гісцова, Л. Демченко, О. Музичук, П. Найденко; вони розглянули документи переважно з діловодних архівів державних органів та установ, які безпосередньо чи опосередковано реагували на прояви українського руху в різних сферах. З'ясовано, що ці документи висвітлюють передумови, обставини, наслідки появи та функціонування Валувєвського розпорядження 1863 р., Емського указу 1876 р., інших нормативних документів, що регулювали мовне питання на теренах українських губерній Російської імперії упродовж другої половини XIX – початку XX ст. Частина документів пов'язана з виконанням цензурними установами на місцях зазначених “заборонних” актів щодо української літературної мови – одного із ключових чинників формування української ідентичності [19, с. 2].

Авторами пропонованої праці вже були досліджені нормативно-правові акти I чверті та другої половини XVIII ст., які лягли в основу законодавчого регулювання її мовної політики, а також поданий цим актам історико-правовий та мовознавчий коментар [4; 5].

Мета написання статті. Мета наукової розвідки – дослідити витоки політики обмеження і заборони української мови у XVIII ст. Реалізація цієї мети передбачає розв'язання таких завдань: 1) виявити нормативно-правові акти, які лягли в основу законодавчого регулювання мовної політики Російської імперії XVIII ст.; 2) проаналізувати російську мовознавчу думку другої половини XVIII ст. про українську мову; 3) з'ясувати освітню політику російського уряду другої половини XVIII ст.; 4) дати історико-правовий та

мовознавчий коментар на основі використання нормативно-правових актів Російської імперії XVIII ст., що дозволить з'ясувати тенденції мовної політики російського уряду.

Виклад основного матеріалу. Для того, щоб зрозуміти закономірність чи унікальність становища української мови в Росії, варто з'ясувати це питання ширше, вивішивши його на імперські обрії, зробивши короткий екскурс в історію формування в Російській імперії мовної політики [20, с. 8]. XVIII століття – це час зародження мовної політики в Російській державі. Як дозволяють стверджувати досліджені нами історичні джерела та наукова література, у XVIII столітті в Російській державі ще не було в практиці того, що пізніше стало називатися «мовною політикою», вона тільки зароджувалась. Це словосполучення нами використано лише умовно, враховуючи те, що своє реальне оформлення воно отримує тільки в XIX ст.

Мовна політика – це сукупність ідеологічних постулатів і практичних дій, спрямованих на регулювання мовних відносин у країні або на розвиток у певному напрямі мовної системи. В багатонаціональних державах мовна політика є складником національної політики, вона віддзеркалює її принципи, відповідає панівній ідеології. Спрямування і форми впровадження мовної політики детерміновані існуючим суспільним ладом, режимом правління, міжетнічними відносинами в економіці, культурі, релігії тощо. Мовна політика здатна або закріплювати привілеї панівної мови, або ж сприяти зняттю національних конфліктів шляхом підтримки мов національних меншин [18, с. 357].

У XVIII столітті тільки виникає проблема будь-якої багатонаціональної і полікультурної країни: як поєднати використання мови загального спілкування (уніфікаторська мовна політика) з розвитком мов національних меншин. Російська імперія мусила вирішувати цю проблему.

Як влучно стверджує В. В. Лучик, перебування України в складі різних імперій спричинилося до того, що в душах і свідомості українців розвинувся комплекс меншовартості рідної мови, і найбільше постаралися в цьому плані Російська імперія і радянська система, що, зрештою, і зумовило поступове витіснення української мови російською на периферію суспільного життя [13, с. 4]. Одним із кардинальних кроків у цьому напрямку був Сенатський указ 1720 року, який можна вважати проявом політичної антиукраїнської сваволі, а також освітня політика російського уряду другої половини XVIII ст. Мовна політика поступово змінюється у напрямі насильницького звуження функцій української мови [18, с.358].

Дослідник історії української церкви І. Власовський появу указу пов'язував з політикою російського уряду, яка була спрямована на підпорядкування церкви державному контролю. У зв'язку з цим київській та чернігівській друкарням заборонялося друкувати "надалі нових книг, а тільки попередні церковні", а "ці попередні видання було наперед встановлено повну однозгідність їх з такими ж церковними книгами" російськими [2, с.57]. Як прояв "політичної антиукраїнської сваволі" оцінює Н. Д. Бабич заходи царського уряду того часу щодо української мови та культури загалом [1, с. 6]. Аналогічна точка зору викладена на сторінках енциклопедії «Українська мова»: «1720 видається царський указ про заборону видання Києво-Печерською і Чернігівською друкарнями нецерковних книг, а також про наступний випуск книг лише російським варіантом церковнослов'янської мови. Витіснення українського варіанта церковнослов'янської мови з церковного вжитку спричинило зміну мовної орієнтації шкіл, а також Київської академії, що, в свою чергу, полегшило царській владі зросійщення суспільного життя в Україні» [18, с. 358].

Указ – казусна реакція російського уряду на видання і обіг українських церковних книг, адміністративна за своїм правовим характером. Він був виданий у контексті встановлення централізованого, разом із церквою, управління друком, здійснення духовної цензури. Появу указу спричинили видання ставропігійськими друкарнями (тобто тими, що безпосередньо підпорядковувалися московському патріарху) Києво-Печерського та Свято-Троїцького монастирями богослужбових книг, які містили "многая лютерская противность", або ж друкованих "по желанию раскольническому", що "несогласно с великороссийскими печатьми". Крім того, на титульних аркушах київських книг зазначалося,

що вони опубліковані "Ставропігією Вселенського Константинопольського патріарха", хоч в той час Лавра йому вже не підпорядковувалась. Очевидно, видавці не бажали звертатися до московського патріарха за дозволом друкувати книги й водночас змушені були зважати на можливі сумніви читачів щодо правомірності використання такої літератури під час церковної служби. Повернення до архаїчної форми титульного аркуша було порушенням встановленого порядку посвідчення світською та духовною владами відповідності змісту перекладу книги канонічним зразкам. Практика вимагала друкувати повеління царя на видання книги та благословення московського патріарха. Саме тому в сенатському указі було зазначено, що цар *"указал именоваться Киевскому и Черниговскому монастырям, во всех книгах, ставропигиею всероссийских патриархов, а не константинопольских"* (зауважимо, що Києво-Печерська лавра вийшла із під юрисдикції Константинопольського патріархату в 1684 р. З цього часу архімандритів затверджував московський патріарх. Із 1685 р. вся Київська митрополія перейшла під управління Московської патріархії. У 1688 р. ставропігійські права отримала Чернігівська єпархія). Що ж стосується подальшої видавничої діяльності друкарень, то їм наказувалося *"книг никаких, кроме церковных, прежних изданий, не печатают"*. Причому перед публікацією вимагалось звірити їхній текст із такими ж *"великороссийскими"*, щоб *"никакой розни и особого наречия во оных не было"*. Такий порядок було встановлено для *"церковных старых книг"*. *"А других никаких книг, ни прежних, ни новых изданий, не объявля об оных в Духовной коллегии, и не взяв от оной позволения, в тех монастырях не печатают"* – таким чином друкарні позбавлялися права свободи друку, усі їхні видання підлягали цензурі Духовної колегії. Мета указу полягала в тому, щоб *"не могло в таких книгах никакой в церкви восточной противности и с великороссийскою печатью несогласия произойти"*. Як бачимо, турбота про збереження істинності віри тісно пов'язувалася із формою її вираження [12].

Оскільки в указі йшлося про регламентацію видання богослужбових та богословських книг, то він став одним із свідчень поступового процесу, започаткованого ще в XVII столітті, обмеження, а в подальшому й ліквідації державної та церковної автономії України.

Спробуємо проаналізувати мовну політику Російського уряду II половини XVIII століття. Вступаючи на престол, Катерина II опинилася перед складною дилемою. З одного боку, вона вважала за потрібне укріпити центральну владу, уніфікувати державне управління з метою консолідації імперії. З іншого: *"Малая Россия, Лифляндия и Финляндия суть провинции, которые правятся подтвержденными им привилегиями, нарушитъ оные отрешением всех вдруг весьма непристойно б было, однако и называют их чужестранными и обходиться с ними на таком же основании есть больше, нежели ошибка, а можно назвать с достоверностию глупостью"* [14, с. 348].

Суперечливість задач внутрішньої політики позначилися на всіх її складових, включаючи цензуру та, говорячи сучасною мовою, "мовній політиці". Але, перш ніж перейти до названих сюжетів, слід коротко охарактеризувати російські мовознавчі уявлення II половини XVIII ст. про українську мову. М. В. Ломоносов уважав, що російська мова є однією із слов'янських та її *"можно разделить на три диалекта: 1) московский, 2) поморский, 3) малороссийский... Третий больше всех отличен и смешен с польским."* [10, с. 51]. Відзначивши схожість російської та української мови, він вважав: *"хотя сей диалект ("малоросійський") с нашим очень сходен, однако его ударение, произношение и окончания речений от соседства с поляками... попортились"* [11, с. 83].

В "Сравнительных словарях всех языков и наречий, собранные десницею всевысочайшей особы" 1787 р., підготовлений до друку відомим ученим П. С. Палласом та в укладанні якого взяла участь Катерина II, читаємо: *"Между славянскими наречиями, из коих российское первое занимает мест ...", "Малороссийское наречие мало отлично и само по себе часто есть не что иное, как российское на польский образец премененное, которое и в употреблении токмо в Украине и малой России"* [16, с. 8].

Близька точка зору І. А. Переверзева, автора "Топографического описания Харьковского наместничества" 1788 р.: *"Сие роковое отделение Южные от Северные или Великие России преобразило навсегда оные жители так, что из того явилась как-будто бы"*

иноплеменная какая нация, от сего произошел малороссийский, украинский диалект, как удельный язык славянского племени" [17, с. 19].

Звернемо увагу на важливі оцінки мовної ситуації в Україні, вислови "*иноплеменная какая нация*", звернені до українців. Як пише автор "*Топографического описания Харьковского намесничества*", жителі "*Южной России, отлученные один от других расстоянием мест, инородным владением, различным чиноправлением, гражданскими обычаями, речью, некоторые религиею (униєю), ..., взирают один на другого не так, как на иноязычного, но будто однородца, однако много отчужденного в словах и поступках, что для обеих сторон показывается странным явлением...*" [17, с. 18].

Оскільки "*Описание*", написане за наказом Катерини II, пройшло цензуру, то сказані в ньому судження можна розглядати як офіційні [12]. Цікаво, що І. А. Переверзеву належить праця, покликана допомогти українцям використовувати російську мову: "*Краткие правила российского правописания для употребления малороссиян по свойству украинского диалекта*", опубліковані в Москві в 1788 р.

Тоді ж, у II половині XVIII ст. були здійснені спроби створити українсько-російські словники. Вони свідчать про те, що в даний період з'являється ідея української мови як рівноправного партнера церковнослов'янської мови та провідних європейських мов, цінності її лексичного фонду, яким збагачувала російську мову [6, с. 18-19].

Отже, російська мовознавча думка другої половини XVIII ст. виходила з тієї тези, що існує великоросійська мова, яка складалася з російської, української і білоруської мов (наріч). Причому сама українська мова сприймалася як російська, яка знаходилася під впливом польської мови.

Перейдемо до розгляду освітньої політики російського уряду другої половини XVIII ст., до питань інших мов, які складають зміст "мовної політики". В імперії розуміли, що багатонаціональний склад населення є серйозною причиною для турбот щодо видання "*пособий и объяснений для истории народов и знания языков...*" [16, с. 6]. Ось чому в народних училищах, "*кроме правил языка российского, яко природного*", наказано викладати декілька мов, у тому числі латинську, грецьку, арабську, китайську, які "*пользою служат могут*" та важливі "*по соседским обстоятельствам*", "*по употреблению его в общежитии*", "*по немалым того народа населением, особливо же в двух последних губерниях состоящих*" [7: 1012-1013]. У Прибалтиці, де була розповсюджена німецька, відкривались школи з викладанням на цій мові [8, с. 1006-1007].

Що стосується російської мови, то в другій половині XVIII ст. в освіченому суспільстві все більш усвідомлювалася необхідність у її "*вычищении и обогащении*", пошуку "*новых слов*", "*вразумительное и сильное оных употребление*", розробці граматики, риторики, складанні словників [9, с. 1024]. Для цього, як вважала Катерина II, слід уникати крайнощів у використанні слів іншомовного походження (передусім запозичених з французької мови) та дистанціюватися від педантів, які навіюють на читачів "*скуку*" [17, с. 21-23]. Будь-які заходи з обмеження використання слов'янських мов, у тому числі української, вона не передбачала.

Слід зауважити, що протягом XVIII ст. нормалізація державного контролю за інформацією носила епізодичний характер. Тим не менш, до кінця століття сформувалася змішана (духовна і світська) попередня цензура. Важливими для неї стали проблеми захисту православного вчення, інтересів держави (передусім влади монарха) та суспільної моралі.

Таким чином, освітня політика Російського уряду II половини XVIII століття мала прагматичний характер і виходила з того факту, що населення імперії було багатонаціональним, що потребувало необхідності навчання чиновників та офіцерів західним та східним мовам.

Виходячи із сказаного, можна стверджувати, що з XVIII століття в Російській державі розпочинається процес формування мовної політики, який знайшов своє завершення як антиукраїнський у другій половині XIX ст. XVIII століття – час зародження мовної політики. Її можна охарактеризувати як прагматичні дії уряду, пов'язані з необхідністю проведення адміністративних, воєнних, освітніх реформ. Для її здійснення потрібні були освічені виконавці, які повинні були знати європейські та східні мови. У цьому контексті

українська мова («малоросійська») сприймалась як один із різновидів «великоросійської» (як російська і білоруська). Як вважали науковці XVIII століття, вона була результатом впливу польської мови на російську. Оскільки використання останньої на той час не було чітко регламентоване, необхідні граматичні правила лише розроблялись, то, зрозуміло, не мало бути і чітких приписів щодо обмеження застосування української мови.

Висновки. Дослідження Сенатського указу 1720 р. дає змогу стверджувати, що це адміністративне розпорядження мало на меті не лише встановлення цензури релігійних книг, а було одним із визначальних кроків поступового витіснення української мови російською. У I чверті XVIII століття, борючись проти інакомислення, яке розколювало російське суспільство, особливо після реформ патріарха Никона, «регулярна» держава Петра I вживала найрізноманітніших заходів проти нерегламентованих і не контрольованих офіційною церквою релігійних ініціатив. Серед них і ті, що визначалися Сенатським указом 1720 року. Ним була закладена основа формування централізованої духовної і світської цензури, в першу чергу церковних книг, написаних церковнослов'янською мовою. Але указ не стосувався світської художньої і наукової літератури. Оскільки проблематика релігійної, а також художньої та наукової друкованої літератури була тісно пов'язана між собою, то юридична невизначеність сенатського указу 1720 року могла бути використана і проти видань українською мовою. Не випадково вітчизняні дослідники саме в такому руслі інтерпретували указ, визначаючи його першим кроком російського уряду в напрямку витіснення української мови.

В освітніх закладах переважно викладались західноєвропейські, класичні, східні мови та російська мова як засіб загальнодержавного спілкування. Українська мова розглядалась науковцями того часу як сплюндрована польською російська мова. Потрібно зауважити, що на той час ще не завершився процес формування української нації – носія української мови. Між тим важлива роль у цьому процесі належить саме мові. Адже взаємозалежність націєтворення і розвитку мови беззаперечна.

Загалом у XVIII столітті тільки зароджується проблема будь-якої багатонаціональної і полікультурної країни : як поєднати використання мови загального спілкування (уніфікаторська мовна політика) з розвитком мов національних меншин.

Отже, формування мовної політики Російської імперії визначалось як мовними факторами, так і соціально-політичними: по-перше, українська мова («малоросійська») сприймалась як один із різновидів «великоросійської»; по-друге, була потреба в мові міжнародного спілкування в багатонаціональній державі, що призвело до маргіналізації всіх інших мов, крім російської; по-третє, українська мова, як і польська, сприймалась російським урядом мовою сепаратистського руху.

Досвід вивчення зародків політики заборони української мови може бути використаний для розв'язання актуальних мовних проблем сучасної України. Адже й сьогодні ці проблеми були й залишаються досі серед найскладніших у державотворенні багатьох країн світу, в тому числі й України [15, с.17].

Перспективи подальших досліджень означеної проблеми вбачаємо в розгляді політики російського уряду щодо української мови в XIX столітті, виявленні витоків заборони української мови. А також на основі ретроспективної інформації по-новому осмислити зародки протиріч розвитку національної мови в умовах багатомовного суспільства.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Бабич Н. Д. Історія української літературної мови / Н. Д. Бабич. – Львів, 1993. – 245 с.
2. Власовський І. Нарис історії Української Православної Церкви / І. Власовський – К., 1998. – Т.ІІІ. – 423 с.
3. Гриценко П. Українська мова в Росії XIX – початку XX ст. : шляхи утвердження //Українська ідентичність і мовне питання в Російській імперії: спроба державного регулювання (1847–1914). – К.: Ін-т історії України НАН України, 2013. – С. 39–52.
4. Гуцул Л., Гуцул О. Правовий статус української мови у I чверті XVIII століття / Лариса Гуцул, Олександра Гуцул // Наукові записки. – Серія: філологічні науки (мовознавство). – Кіровоград: РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2015. – Вип. 138. – С. 313–317.

5. Гуцул Л., Гуцул О. Мовна політика Російського уряду в другій половині XVIII століття / Лариса Гуцул, Олександра Гуцул // Наукові записки. – Серія: філологічні науки (мовознавство). – Кіровоград: РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2016. – Вип. 145. – С. 24–28.
6. Дем'янюк М. П. Українське мовознавство XVIII ст. : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец.10.02.01 «Українська мова» / М. П. Дем'янюк. – К., 2006. – 21 с.
7. Именной, данный комиссии о учреждении народных училищ, 27 сентября 1783 г. – ПСЗ-I. – Т. XX. – № 15.834 – С. 1012 – 1013.
8. Именной, данный Сенату, 29 августа 1783 г. – ПСЗ-I. – Т. XXI – № 15.826. – С. 1006 – 1007.
9. Именной указ директору Академии наук Е. Даниловой. 30 сентября 1783 г. – ПСЗ-I. – Т. XXI. – № 15.839 – С. 1024.
10. Ломоносов М. В. Российская грамматика / М. В. Ломоносов. – СПб., 1755. – 145 с.
11. Ломоносов М. В. Примечания о множественном окончании прилагательных имен. – В кн.: М. В. Ломоносов. Полное собрание сочинений. Труды по филологии 1739 – 1758 гг. – М., Л., 1952. – Т. VII. – С. 83 – 101.
12. Лукашевич О.А. Віхи історії української мови в контексті внутрішньої політики Росії XVIII ст. / О.А.Лукашевич // Гуржівські історичні читання. – Черкаси: ЧНУ ім. Б.Хмельницького, 2013. – № 6. – С. 209–214.
13. Лучик В. В. Ретроспективний і перспективний погляд на статус української мови як державної / В. В. Лучик // Наукові записки. – Випуск 30. – Серія: Філологічні науки (мовознавство). – Кіровоград: РВЦ КДПУ ім. Винниченка, 2000. – С. 4 – 12.
14. Наставление Екатерины II князю Вяземскому 1764 г. //Сборник Русского исторического общества (далее – РИО). – 1871. – Т. VII. – С. 348 – 354.
15. Прадід Ю.Ф. Мовне питання в українських Коституціях XX ст. / Ю.Ф.Прадід // Мовознавство. – 2002. – № 1. – С.17–22.
16. Сравнительные словари всех языков и наречий, собранные десницею всевысочайшей особы. – СПб. – 1787. – Часть I. – 245 с.
17. Топографическое описание Харьковского наместничества. – М. – 1788. – В кн.: Описи Харківського намісництва кінця XVIII ст. – К. – 1991. – С.19 – 25.
18. Українська мова. Енциклопедія / Ред. кол.: В. М. Русанівський, О. О. Тараненко (співголови), М. П. Зяблюк та ін. – Вид. друге, випр. і доп. – К.: Видавництво «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 2004. – С. 357 –358.
19. Українська ідентичність і мовне питання в Російській імперії: спроба державного регулювання (1847–1914) // Збірник документів і матеріалів /Відр. Г.Боряк. – К.: Ін-т історії України НАН України, 2013. – 810 с.
20. Шандра В. Мова як засіб формування національної ідентичності / В.Шандра //Українська ідентичність і мовне питання в Російській імперії: спроба державного регулювання (1847–1914).– К.: Ін-т історії України НАН України, 2013. – С. 7–38.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Лариса Гуцул – кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка;

Наукові інтереси: історія української мови XVIII – XIX століть, правовий статус української мови, акцентуація ономастичної лексики, відтопонімний словотвір.

Олександра Гуцул – магістрантка другого магістерського рівня факультету історії та права Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: історія української мови XVIII – XIX століть, історія держави та права, мовна політика.

УДК 811.161.2'373.45:641.54

НОВІТНІ ЗАПОЗИЧЕННЯ У СФЕРІ ПОБУТУ: НАЗВИ КУХОННОЇ ТЕХНІКИ ТА ПРИЛАДДЯ

Оксана ОСТРОУШКО (Кривий Ріг, Україна)

Стаття присвячена виявленню й опису семантичних особливостей низки новітніх запозичень у лексико-тематичних групах на позначення кухонної техніки та кухонного приладдя. Досліджено назви, дібрані з офіційних Інтернет-сайтів магазинів побутової техніки. Описаний матеріал ілюструє значні зміни в побуті українців, спричинені швидким розвитком техніки і технологій та їх широким застосуванням у побутовому щоденному житті, засвідчує характерні для сучасного соціуму міжкультурні контакти, взаємопроникнення культур. Встановлено, що значна частина активно вживаних сьогодні слів досі не кодифікується словниками. Визначено джерела низки новітніх запозичень, дано їх тлумачення. Переважна більшість проаналізованих назв походить із англійської мови. Проведено порівняння дібраних англійців із тлумаченнями їх у словниках мови-джерела. Виявлено нові лексеми, які поки не відображено і в англійських словниках. Деякі новітні запозичення входять в українську мову як багатозначні слова, що не виключає звуження лексичного значення при запозиченні, а також поповнюють наявні в мові словотвірні гнізда. Наведено приклади фонетичних та орфографічних варіантів новітніх запозичень. Наголошено на потребі лексикографування активно